

Anita Jambrek

Silvija Lipovac

Marija Sabolić

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

ODNOS MOĆI ZAGREBAČKOG BISKUPA I ZAGREBAČKOG KAPTOLA U TRINAESTOM STOLJEĆU

Odnos biskupa i kaptola tijekom 13. stoljeća bio je izrazito kompleksan zbog čega smo odlučili promotriti tek jedan njegov segment. Glavno pitanje na koje ćemo pokušati dati odgovor bit će kakav je bio odnos moći biskupa i Kaptola u pojedinim trenucima. Također moramo naglasiti i političku situaciju toga doba, prvenstveno provalu Tatara, koji su osim materijalne štete, promijenili odnose između kaptola i biskupa, ali i između kralja i kaptola/biskupa.

Rad će biti podijeljen na tri dijela. U prvom dijelu mislimo promatrati problematiku vezanu uz biskupa Stjepana II. i Kaptola. Upravo tog biskupa odabrali smo zbog pokušaja spajanja Zagrebačke biskupije i Splitske nadbiskupije.⁹ Drugi dio bazirat će se na promatranju djelovanja nasljednika Stjepana II., biskupa Filipa I. Iako je vrlo kratko bio na biskupskoj stolici imao je vrlo ambiciozne planove vezano uz katedralu, stoga u izvorima nalazimo njegov pokušaj premještanja stolne crkve na sigurniji položaj.

Treći dio seminara bit će posvećen tzv. prvoj obnovi katedrale, koja se veže uz biskupa Timoteja, u kontekstu odnosa biskupa i Kaptola. Prije svega zbog „škrтости“ izvora nismo u mogućnosti više pozornosti posvetiti samoj obnovi katedrale. No koristeći djela stranih autora, pokušat ćemo uvidjeti jedan općeuropski trend koji se tiče katedrala, te primijeniti na situaciju u Hrvatskoj.

IZVORI I METODOLOGIJA

Izvori kojima ćemo se služiti nalaze se u zbirci izvora *Codex Diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatie et Slavonie*.¹⁰ Samim razdobljem uoči i nakon tatarske provale bave se dokumenti unutar III., IV., V. i VI. sveska, pri čemu smo se prije svega osvrnuli na one koji se konkretno dotiču Zagrebačke biskupije i zagrebačkih biskupa te njihova odnosa s Kaptolom. Dokumenti koje smo odabrali spadaju u diplomatsku građu. U istraživanju su korištena papina pisma i darovnice biskupa.

9 U budućim istraživanjima bilo bi zanimljivo i osvrnuti na utjecaj kraljevske vlasti na crkvena pitanja.

10 Tadija Smičiklas, *Codex diplomaticus Regni Dalmatie, Croatiae et Slavonie*, 1904. sv. I., Zagreb.

Drugi zbornik dokumenata koji ćemo koristiti je *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*¹¹.

Narativno djelo koje ćemo koristiti je *Historia Salonitana*¹² budući da je Toma Arhidakon suvremenik Stjepana II. i daje nam vjerodostojan opis provale Tatara. Unatoč vjerodostojnosti ne smijemo zaboraviti da je Toma Arhidakon ipak srednjovjekovni pisac te je njegovo djelo prije svega odraz njegovih subjektivnih dojmova.

Kod izvora, osim osnovne fabule, pokušat ćemo i uočiti tko ga izdaje: biskup ili Kaptol, te koji nam detalji mogu ukazati na kulturne obrasce ponašanja biskupa i Kaptola.

LITERATURA

Literatura koja se odnosi na Zagrebačku biskupiju i Kaptol je vrlo štura, nepregledna, te se uglavnom ne bavi suvremenim historiografskim problemima, a jedino što nalazimo je samo prepričavanje vrela bez njihove opsežnije interpretacije. Ipak, literatura daje podatke o političkim i društvenim okolnostima unutar kojih promatramo problematiku vezanu uz zagrebačke biskupe i kaptol u 13. stoljeću.

Kako bismo definirali kaptol i njegove službenike korišteno je djelo Ante Gulina *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*¹³ dok će nam za opća događanja u Kaptolu 13. stoljeća poslužiti *Povijest Zagreba*¹⁴ Nade Klaić. Koristit ćemo knjigu *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* skupine autora. No, ako se bolje promotri knjiga vidjeti će se da u velikoj mjeri autori prepričavaju Krčelićevu *Povijest zagrebačke...* i *Kroniku Ivana goričkog arhidakona*. No ta knjiga je jedina, koja nudi biografije svih biskupa i nadbiskupa Zagrebačke (nad)biskupije u okviru jedne knjige.

Povjesničari umjetnosti imaju poprilično drugačiji pristup, te nam njihova djela ukazuju na pojedine probleme koji se ne obrađuju u historiografiji. U prvom redu služiti ćemo se djelom *Zagrebačka katedrala*¹⁵ Ane Deanović i člankom Vladimira P. Gossa *Bishop Stjepan II. and herceg Koloman and the beginnings of gothic in Croatia*.¹⁶

Od strane historiografije koristit ćemo djelo Georges Dubya *Vrijeme katedrale*¹⁷ i Alaina Erlande Brandenburga *Katedrala*.¹⁸ Nažalost s njihovim djelima ne možemo uspoređivati izvore, ali iskoristit ćemo ih za stavljanje zagrebačke biskupije u jedan širi europski kontekst.

11 Ivan Krstitelj Tkalčić, *Monumenta historia episcopatus Zagrabienensis*, 1873.-1874., Zagreb. Iz toga zbornika uzeli smo dokumente koji se vežu za biskupa Timoteja.

12 Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, 2006., Split.

13 Ante Gulina, *Hrvatski srednjovjekovni kaptol: loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, 2001., Zagreb; Također postoji knjiga Ante Gulina iz 2008. *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: loca credibilia Dalmacije, Hrvatskog primorja, Kvarnerskih otoka i Istre*.

14 Nada Klaić, *Povijest Zagreba*, 1982.-, Zagreb.

15 Ana Deanović, *Zagrebačka katedrala*, 1998., Zagreb.

16 Vladimir P. Goss, „Bishop Stjepan II. and herceg Koloman and the beginnings of gothic in Croatia“, *Hortus artium mediavalum*, 13:1, 2007., Zagreb

17 Georges Duby, *Vrijeme katedrale*, 2006., Zagreb.

18 Alain Erlande Brandenburg, *Katedrala*, 1997., Zagreb.

BISKUP STJEPAN II. (1225. – 1247.) I ZAGREBAČKI KAPTOL

Problematicu odnosa biskupa i kaptola Zagrebačke biskupije u 13. stoljeću započijemo s biskupom Stjepanom II. Najprije ćemo analizirati dvije darovnice zagrebačkog biskupa siromašnim kanonicima Zagrebačkog kaptola koje zorno pokazuju kakav je taj odnos bio.

Prvi promatrani dokument iz zbirke izvora *Codex diplomaticus* jest darovnica biskupa Stjepana II. zagrebačkim kanonicima, nastala u Anagninju.¹⁹ O samim okolnostima nastanka ovog dokumenta malo se može reći jer se iz same darovnice ne saznaje pravi razlog zašto se daruju zagrebački kanonici. Ono što možemo iz darovnice saznati jest da Biskup svoj dar zagrebačkim kanonicima smatra dobrim djelom, koje će jednog dana biti nagrađeno (*quoniam qui in benedictionibus seminant, in benedictionibus et metent*). Daruje im desetinu, koju će zagrebački kanonici od jedne zagrebačke župe ubirati u novcu (*cutelli scilicet Zagrabienensis parrochie provenientes in denariis*), a ostale prihode, koje navodi dalje u dokumentu, Biskup zadržava za sebe. Kao razlog zašto im daruje novce, Biskup govori da su siromašni toliko da moraju prositi, a s desetinom koju im on daruje moći će kupiti nove halje (*pro cappis suis singulis annis renovandis concessimus perpetuo percipiendos*). Podatak koji možemo izolirati iz ove darovnice je odnos financijske moći, koja je na strani Biskupa, a kanonici su oni koji nemaju financijsku potporu. Zapravo, ono što ovoj darovnici nedostaje je pravi razlog zašto se biskup odlučio odreći dijela svojih prihoda kako bi ih dao kanonicima. Ton darovnice je pozitivan (ukoliko jedan dokument o raspodjeli prihoda može biti pozitivan), a namijenjen je zagrebačkim kanonicima. Ono što je specifično za dokument jest da se Biskup nalazi van svoje dijeceze, a uređuje odnose unutar samog Kaptola.

Druga darovnica, također iz zbirke izvora *Codex diplomaticus* istog priređivača a namijenjena je također zagrebačkim kanonicima, nastaje 1235. godine (ne navodi se ni datum niti mjesto izdavanja darovnice).²⁰ Iz samog izvora saznajemo da Biskup Kaptolu daje jedno imanje u Podgorju, sa svim pripadnostima, što se odnosi na kmetove, desetinu i marturinu. Kao jedini uvjet Biskup zadržava pravo da se stolnoj crkvi svake godine daruje ulje za svetu pomast u vrijednosti od pola marke. U odnosu na prijašnju darovnicu, Biskup navodi razlog zašto im daruje takav jedan posjed. Naime, sami kanonici su mu novčano pomogli za vrijeme spora s opatom samostana sv. Martina kada je on morao putovati samome papi kako bi se taj spor razriješio. Kanonici su mu za taj put darovali 120 srebrnih maraka, iako su i sami bili izuzetno siromašni (*Presertim cum (i)idem fratres nostri sue pauperitati parcere nolentes, iuvissent nos, cum laboraremus in curia romana pro deliberanda ecclesia nostra contra abbatem sancti Martini, in centum et viginti marcis argenti.*)

Kada bismo uspoređivali jedan i drugi izvor, onda možemo primijetiti da sada Biskup jasno navodi razlog (iako to nije pravi razlog)²¹ zašto se zagrebačkim kanonicima daruje takav jedan posjed i to trajno (*Ut igitur a nobis et nostris successoribus presens donacio non possit in irritum aliquo tempore revocari,...*), tako da im nitko taj posjed ne može

19 CD III., doc. 242.

20 CD III., doc. 391.

21 Ovo nije razlog donacije – pravi razlog vjerojatno leži u obostranoj težnji biskupa i kaptola da ojača kaptol kao najvažnija crkvena institucija u biskupiji. (Komentar: prof. Marko Jerković)

oduzeti, dok je u prvoj darovnici, koja nastaje nekoliko godina ranije, Biskup darovao samo desetinu u novcu i zadržao sve ostale prihode za sebe. Ono što nam ostaje nepoznata u ovom dokumentu jest spor s opatom samostana sv. Martina koji je eskalirao do tih razmjera da je Biskup osobno morao putovati u rimsku kuriju kako bi se navedeni spor riješio njemu u korist. O tom sporu saznajemo iz djela Luje Margetića *Hrvatska i crkva u srednjem vijeku* gdje autor uz pomoć drugih dokumenata objašnjava uzrok spora i način na koji je tekao te kako je završio. Radi se o pravima ubiranja desetine i nekoliko nekretina oko kojih su se sporili zagrebački biskup i opat samostana sv. Martina Panonskog. Spor nastaje za vrijeme pape Inocenta III. na prijelazu 12. u 13. st., a traje cijeli niz godina te se nakon brojnih prijevora rješava nagodbom. I opat i biskup pristaju na podjelu stanovitih prava.²²

Odnosom između Stjepana II. i zagrebačkog kaptola, bavili su se u svojim djelima Nada Klaić i Ante Gulin. Osim što su spomenuli i obrazložili gore navedene darovnice, također su iznijeli svoja razmišljanja. Ovo dvoje autora ističu kako su kanonici živjeli u siromaštvu i velikoj bijedi. Nada Klaić navodi kako je činjenica da su zagrebački kanonici do tridesetih godina živjeli zajedno s biskupom i da je zbog toga često dolazilo do brojnih neprilika između kanonika.²³

Tek za Stjepana II. dolazi do raspada zajedničkog života biskupa i kanonika, a sam biskup počeo je darivati kanonike i potvrđivati povlastice. Međutim, postavlja se pitanje koliko je Stjepan II. potpomogao kanonike. S jedne strane Gulin smatra da je Stjepan II. značajno potpomogao Zagrebački Kaptol²⁴, dok s druge strane Nada Klaić smatra da je upitna velikodušnost biskupova darivanja²⁵. Kada bismo se osvrnuli na samu bit darovnica, one vežu davatelja i primatelja u odnos gdje se od primatelja u jednom trenutku očekuje nešto zauzvrat. Iz druge darovnice biskupa Stjepana II. to je jasno vidljivo. On se darovanjem posjeda zahvaljuje za prijašnje usluge kanonika te im na taj način uzvraća kako bi i dalje ostao u prijateljskim odnosima s njima. Iako se osim određene svjetovne veze (odnos davatelja i primatelja) ne smije podcijeniti ni ona duhovna (sam biskup darivanje smatra dobrim djelom, iako je ono vrsta razmjene dobara).

Osim privilegija koje je dao Zagrebačkom Kaptolu, biskup Stjepan II. je također osnovao Čazmanski kaptol. To saznajemo iz isprave iz 1232. godine.²⁶ Kao razlog osnivanja Kaptola Biskup navodi vjersko i kulturno uzdizanje čazmanskog kraja. Kao i zagrebačke kanonike i njih daruje brojnim imanjima i ostalim „dobra“ koja se na njima nalaze, ali zadržava pravo za sebe i svoje nasljednike postavljanja i otpuštanja kanonika (*Illud eciam sciendum, quod auctoritate constituendi et destituenti canonicos et cetera spiritualia in eadem ecclesia exercenda nobis et nostris successoribus pleno iure reseruauimus.*)²⁷ Pri ustrojavanju Čazmanskog kaptola Stjepan II. odredio je čazmanskog prepozita kao predstojnika. Čin osnivanja Čazmanskog kaptola dokazuje koliko je moć biskup Stjepan II. imao.²⁸

22 Lujo Margetić *Hrvatska i crkva u srednjem vijeku. Pravnopovijesne i povijesne studije*, 2000., Rijeka, str. 337-335.

23 Klaić, str. 398.

24 Gulin, str. 33.

25 Klaić, str. 401.

26 CD III, doc. 324.

27 Gulin, str. 69. Zanimljivo je kako biskup u početku navodi kako je potrebno trajno zabilježiti takav događaj jer je sve prolazno, pa tako i ljudsko sjećanje.

28 Gulin, str. 75.

Isto tako pokazuje namjere da ojača biskupiju, te da čvršće veže crkvene institucije biskupije uz sebe.²⁹

Može se zaključiti da je odnos između biskupa i zagrebačkih kanonika bio međuovisan. Kanonici su ovisili o biskupovoj financijskoj pomoći, dok je biskup ovisio o njihovoj moralnoj podršci. Iako je moć kanonika darivanjima i povlasticama rasla, usporedbom s biskupskom moći bila je nešto manja.

Jedan od važnijih političkih događaja za vrijeme Stjepana II. bila je provala Tatara. O provali najviše saznajemo iz *Historie Salonitane* Tome Arhidakona, a djelo nam postaje posebno zanimljivo kada opisuje dolazak Bele IV. i Stjepana II. u Split³⁰. Možemo pretpostaviti da dolazi do raspada cijele crkvene hijerarhije jer biskup bježi, a za njegovim primjerom su se vjerojatno povel i kanonici.

O samom odnosu biskupa i Kaptola izvori ne pružaju dovoljno jasnu sliku. Najvjerojatnije iz razloga što je biskupija bila opustošena, te se prije svega trebalo posvetiti njezinoj obnovi.

Izvori o djelovanju Stjepana II. nakon povratka u Zagreb veoma su oskudni. Većina isprava toga vremena su darovnice i povlastice, koje je kralj Bela IV. dodijelio onima koji su pomogli kraljevstvu u teškim trenutcima. Tako je i zagrebački kaptol dobio niz novih povlastica i posjeda. Kao što je i brdo Gradec kod Zagreba.³¹

Kako je i sama zagrebačka katedrala stradala u požaru, koji su podmetnuli Tatari, tako je jedna od dužnosti Stjepana II. bila i njezina obnova. Međutim, u djelu *Zagrebačka katedrala* Ane Deanović spominje da do obnove katedrale nije došlo još tridesetak godina, najvjerojatnije iz financijskih razloga.

Autorica također navodi kako je Stjepan najvjerojatnije sagradio malu kapelicu u čast svom zaštitniku sv. Stjepanu Prvomučeniku. Ali ta tvrdnja nije utemeljena s obzirom da ne postoji niti jedan izvor o tome tko i kad je sagradio kapelicu³².

Iz gore navedenih izvora možemo zaključiti da je biskup Stjepan II. bio u puno povoljnijem položaju nakon odlaska Tatara i nakon Stjepanovog povratka u biskupiju od zagrebačkih kanonika, ali također je sam težio tome da učvrsti i poboljša odnose s njima. Dolazak Tatara mnogo toga je promijenio, pa je tako i sam Biskup morao napustiti Zagreb kako bi se spasio. Katedrala je oštećena, no ne saznajemo što se dogodilo kanonicima. Biskup je također radio i kao povjerenik kralja, ali i hercega Kolomana te nastojao ujediniti Splitsku nadbiskupiju sa Zagrebačkom biskupijom. Vjerojatno, kako bi postigao tako ambiciozne planove bilo mu je od velike važnosti održavati mir i slogu unutar samog Zagrebačkog kaptola te je stoga želio namiriti i same kanonike. Kakav je bio odnos njegovih nasljednika, razmotrit ćemo u sljedećim poglavljima.

29 László Koszta, „Članovi Požeškog kaptola do sredine 14. Stoljeća“, *Scrinia Slavonica*, 7:2007., str.68.-69.

30 Toma spominje Stjepana II. u poglavlju *De obitu Guncelli*. Saznajemo da se Stjepan II. u vrijeme kada Bela IV. odlazi u Trogir ipak zadržao u Splitu, s namjerom spajanja Splitske nadbiskupije i Zagrebačke biskupije. Iz odgovora pape Grgura IX. upućenog hercegu Kolomanu, vidljive su namjere spajanja Splitske nadbiskupije i Zagrebačke biskupije. Iz pisma doznajemo da je Splitska nadbiskupija u lošem moralnom stanju (*...quo cum Spalataensis ecclesia propter plurium malefactorum...*), te ujedinjenjem bi došlo do njezinog oporavka. Kako je na papinu odluku o postavljanju novog nadbiskupa u Splitu trebalo suviše dugo čekati jer je tadašnji papa Grgur IX. umro i čekao se izbor novog, tako se Stjepan II., vratio u razrušeni Zagreb kojemu je bila potrebna obnova jer su Tatari mnogo toga uništili i popalili, pa tako i samu katedralu.

31 CD IV., doc. 286, str. 323.

32 Deanović, str. 40.

BISKUP FILIP I.(1247. – 1262.) I ZAGREBAČKI KAPTOL

Stjepana II. na biskupskoj stolici nakon smrti (1247.g.) nasljeđuje Filip kojega izabiru sami kanonici. Međutim, na temelju pisma pape Inocenta IV. saznajemo da priznavanje Filipa I. kao zagrebačkog biskupa nije proteklo glatko, odnosno njega je za biskupa postavio kralj Bela IV., a nije ga potvrdio Papa.³³ Filip nije imao potrebnu kanoničku dob i nije tražio potrebnu dispenciju od Pape kako bi stupio na mjesto biskupa te je u samom Kaptolu naišao na otpor. Zagrebački kanonik i arhiđakon neimenovanog arhiđakonata (vjerojatno katedralnog) Albert, žali se Papi kako su ga pojedini kanonici (skloni simoniji i korupciji) izbacili iz Kaptola zato jer je govorio protiv novog biskupa Filipa, kojeg su oni izabrali. (*Philippum carissime in Christo file nostre illustris regine Ungarie cancellarium, patientem in etate defectum, per laice presumptionis abusum contra libertatem canonicam in episcopum eligere ac recipere presumpserunt*). Ali Filipa je za biskupa posvetio kaločki nadbiskup, koji je ujedno bio metropolit Zagrebačke biskupije, a kao takav imao je kanonsko pravo posvećivati zagrebačke biskupe kao svoje sufragane. Zalaganjem samog Bele IV. Filipa ipak prihvaća i Papa te on ostaje na biskupskoj stolici.³⁴ Iz papinog pisma je očito kako dio kanonika na čelu s arhiđakonom Albertom nije bio zadovoljan izborom, dok je drugi dio bio potkupljiv te su već na početku prihvatili Filipa za biskupa.

Što se tiče samog odnosa Biskupa prema Kaptolu, vidljivo je određeno nepovjerenje Filipa prema kanonicima Zagrebačkog kaptola. Isprava iz 1259. godine govori kako Filip rješava spor oko posjeda Donja Kašina koji su vodili Kukuman i njegovi rođaci protiv Zagrebačkog kaptola.³⁵ Kukuman je tražio povrat zemlje, a kanonici su tvrdili da su njegovi preci dali tu zemlju sa svim pravima Kaptolu. Čini se da Filip nije baš bio siguran u tvrdnje kanonika te je od njih zatražio da polože zakletvu što su oni odbili te su Kukumanu i njegovim rođacima u zamjenu za posjed Donja Kašina dali posjed Norkova sina Martina.

No, unatoč nepovjerenju prema kanonicima u gore navedenom sporu, ne možemo reći da je odnos Filipa prema Zagrebačkom kaptolu bio loš. Dapače, može se reći da je odnos bio dobar s obzirom da je Kaptol potpomogao Filipa u izgradnji Medvedgrada, a on im je kasnije odstupio jednu kulu tako da su i oni bili suvlasnici Medvedgrada.³⁶

Što se tiče obnove katedrale, biskup Filip je tražio od pape Aleksandra IV. dopuštenje da premjesti katedralu na povišeno mjesto (*magno apto*), budući da je do tada bila na neodgovarajućem mjestu (*minus apto*). Te podatke saznajemo iz Papinog odgovora Biskupu datiranog 29. svibnja 1258.³⁷ Iako je dobio od Pape punu slobodu što se tiče pitanja premještanja katedrale (...*liberam tibi auctoritate*...), ipak se njegova zamisao nikada nije promaknula u djelo, te je trebalo čekati drugog biskupa da se započne s obnovom porušene katedrale.³⁸

33 CD IV., doc. 324.

34 Ljelja Dobronić, (ur. Mirošević), str.48.-49.

35 CD V., doc. 638.

36 Gulin, str. 35.-36.

37 CD V. , doc. 609.

38 Ljelja Dobronić, (ur. Mirošević), str. 52.

BISKUP TIMOTEJ II. (1263.-1287.) I ZAGREBAČKI KAPTOL

Obnovu Zagrebačke katedrale započeo je Filipov nasljednik, biskup Timotej. No, kao i njegov prethodnik tako je i Timotej imao problema pri ustoličenju na biskupsku stolicu. Iz pisma pape Urbana IV. saznajemo kako novog biskupa nisu htjeli priznati kanonici Zagrebačkog kaptola te im je stoga sam Papa naredio da priznaju Timoteja za biskupa.³⁹ Tako je već sam početak njegovog djelovanja započeo lošim odnosom sa Zagrebačkim kaptolom, a ti odnosi neće se promijeniti tijekom cijelog njegovog biskupovanja.

O odnosima biskupa Timoteja i Zagrebačkog kaptola najviše saznajemo iz dva dokumenta njegovih nasljednika. Prvi od tih dokumenata potječe iz 1287. godine i govori kako je biskup Antun vratio Zagrebačkom kaptolu pravo imenovanja prebendara koje im je oduzeo njegov prethodnik, biskup Timotej.⁴⁰ Lelja Dobronić u djelu *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* navodi kako su organizaciju Prebendarskog zbora inicirali zagrebački kanonici kako bi im prebendari pomogli u služenju misa u čast Blažene Djevice Marije.⁴¹ Kanonici su sami imenovali prebendare što nije odgovoralo biskupu Timoteju jer je smatrao da on treba vršiti tu dužnost te je na kraju oduzeo kanonicima pravo njihova imenovanja.

Iz drugog dokumenta, koji potječe iz 1289. godine saznajemo da je zagrebački biskup Ivan u sporu između Zagrebačkog kaptola i dvorskog suca Andrije koji se vodio oko otoka na Savi, presudio u korist Kaptola.⁴² U dokumentu se spominje kako je upravo biskup Timotej oduzeo taj otok Zagrebačkom kaptolu i dodijelio ga svome dvorskom sucu.

Dakle, na temelju informacija koje nam pružaju pismo pape Urbana IV., ali i dokumenti Timotejevih nasljednika možemo zaključiti kako su odnosi između biskupa i Zagrebačkog kaptola bili nategnuti. Očito je da je moć biskupa bila velika kada je kanonicima mogao oduzimati posjede i prava imenovanja prebendara. I sama činjenica da je upravo Timotej započeo obnovu Zagrebačke katedrale govori nam dovoljno o njegovom utjecaju i snazi.

Ali jačanje biskupova utjecaja ne znači nužno i slabljene kaptola. Kanonici su, unatoč nesuglasicama s biskupom Timotejem, i dalje kao i on dobivali posjede i povlastice od vladara.⁴³

Možemo reći da se moć i jednih i drugih, unatoč međusobnim razmiricama, s vremenom sve više povećavala.

Obnova Zagrebačke katedrale

Jačanje gradova i svjetovne kulture dovodi i do izgradnje monumentalnih zdanja koja trebaju svjedočiti o Božjoj slavi, ali i biti dokazi moći gradskog stanovništva i njihovog biskupa.⁴⁴ U svom djelu *Vrijeme katedrala* Georges Duby kronološki prikazuje razvoj i nastanak prvih katedrala na području Francuske. Jačanje svjetovnog svećenstva naspram redovnicima u samostanima dovodi i do obnove antičkih mislioca i stvaranja sveučilišnih

39 CD V., doc. 783.

40 CD VI., doc. 505.

41 Ljelja Dobronić (ur. Mirošević), str.75.

42 CD VI., doc. 537.

43 Gulin, str.35.

44 Duby, str. 131.

središta u katedralama.⁴⁵ Cijela ideja o katedrali pak potječe od opata Sugera koji želi veličati slavu Božju kroz fizički kompleks poput katedrale.⁴⁶ Cijeli pothvat niče na području Francuske, a zatim se novi stil – gotika, širi i ostalim krajevima Europe.

Kao što smo već spomenuli biskup Timotej II. započeo je obnovu Zgrebačke katedrale. Na žalost teško je procijeniti koliki je utjecaj katedrala imala kao predstavnik moći biskupa na području srednjovjekovnog hrvatskog prostora, a koliko kao umjetničko djelo. U kojoj mjeri su biskupi Stjepan II., Filip i Timotej II. vidjeli katedralu kao osobni izraz moći u svojoj biskupiji? Jesu li osjećali nedostatak snage nakon što je katedrala prilično uništena tatarskom provalom? Ostaje činjenica da je na njezinu obnovu trebalo čekati poprilično dugo vremena.

Jedan od najvažnijih dokumenata u kojemu se spominje obnova Zagrebačke katedrale za vrijeme biskupa Timoteja jest isprava kralja Stjepana V.(1270. – 1272.) iz 1272. godine.⁴⁷

U njoj se uz potvrdu povlastica koje su Crkvi zagrebačkoj dali Stjepanovi prethodnici, kraljevi Andrija i Bela IV., također spominje kako je Timotej obnovio zagrebačku crkvu koja je bila u raspadnom stanju.

Ostali argumenti koji nas upućuju na Timotejevo obnavljanje katedrale, jesu posvećivanja oltara. Ti zapisi su ostali na marginama *lista staroga nijekoč brevijara*. Biskup Timotej je 1275. godine posvetio oltar Sv. Petra i Pavla u sakristiji (*consecratum est altare in sacristia zagrabiensi a venerabili patre domino Thymotheo episcopo zagrabiensi, ad honorem sanctorum apostolarum Petri et Pauli*)⁴⁸. Iste te godine posvećuje oltar sv. Ladislava u sjevernoj apsidi crkve, pokraj sakristije (*consecratum est altari ante sacristiam per venerabilem patrem dominum Thymotheum episcopum zagrabiensem ad honorem sancti regis Ladizlai*)⁴⁹.

Godine 1284. posvećuje oltar sv. Marije u južnoj apsidi (*consecratum est altare beate Marie virginis in ecclesia Zagrabiensi per venerabilem patrem dominum Tymotheum episcopum Zagrabiensem*)⁵⁰.

Iz tih posveta se pretpostavlja da je izgrađena polovica istočnog dijela stolne crkve, no ne smijemo zanemariti da od kraja XV.stoljeća katedrala doživljava svoju transformaciju, koja dostiže vrhunac promjene u Bolleovoj obnovi.⁵¹ Tako da ni od materijalnih ostataka Timotejeve obnove nije ostalo gotovo ništa.

Možemo pretpostaviti da je katedrala bila izraz biskupove moći jer je obnavljana u trenutcima kada biskupova financijska moć jača. Odnos biskupa i kaptola nije bio toliko loš, bez obzira na razmirice jer sam biskup bez pomoći kanonika ne bi mogao sam obnoviti katedralu. No na kraju to ostaje samo pretpostavka s obzirom da izvori koje smo koristili ne daju detaljne odgovore koje tražimo. U daljnjim istraživanjima trebalo bi „zagrepsti“ još dublje u ovu tematiku.

45 Duby, str. 160.

46 Duby, str. 138.

47 CD V., doc. 80

48 Tkalčić, doc. 171.

49 Tkalčić, doc. 216. Posveta oltara u čast sv. Ladislava, ne samo da je potvrda začetniku Zagrebačke biskupije već je i pokazatelj, uz ostale dokumente, poput kraljevskih darovnica biskupiji, o tradicionalnom osloncu Zagrebačke biskupije na Arpadoviće.

50 CD VI., doc. 412.

51 Deanović, str. 42.; Hermann Bolle – austrijski arhitekt, koji je sudjelovao na izgradnji i obnovi crkvenih i svjetovnih zdanja. U najpoznatija njegova djela svakako spada zagrebačka katedrala, kompleks groblja Mirogoj, zgrada HAZU-a itd.

ZAKLJUČAK

Promatranjem odnosa između biskupa i kaptola, možemo uočiti, kako se kroz sedamdeset godina 13. stoljeća situacija drastično mijenjala. Između biskupa Stjepana II. i kaptola postojao je jedan konsenzus pri suradnji. Zajedno surađuju, te si pomažu, što svojevrсни vrhunac ima u darivanju kanonika od strane Stjepana II. Takvo stanje vlada do provale Tatara, nakon njih izvori za odnos biskupa i kaptola su rijetki, ali ostaju nam darovnice i privilegiji dani od samog kralja iz kojih možemo zaključiti da je biskupija bila u procesu obnove.

Za vrijeme biskupa Filipa I., odnos između kaptola i biskupa drastično se mijenja. Filip I. je pri samom ustoličenju imao sukob s kanonicima, zagrebački arhidakon nepoznatog arhidakona (vjerojatno katedralnog) Albert žalio se na njega, jer nije imao dovoljnu kanoničku dob. Također kroz spor Kukumana i njegovih rođaka koji je vođen protiv Zagrebačkog kaptola vidimo da je biskup Filip I. sumnjičav prema kanonicima.

A pri kraju stoljeća, za vrijeme vladanja biskupa Timoteja II., odnosi se još više pogoršavaju. Kao i njegov prethodnik imao je problema pri samom ustoličenju, i to ne samo s kanonicima, već i s kraljem, tako da je i papa morao djelovati. Dok kroz dokumente njegovih nasljednika vidimo da je Timotej kanonicima oduzimao privilegije i posjede.

Kroz djelovanje sva tri biskupa možemo i promatrati odnos prema stolnoj crkvi. Trinaesto stoljeće je doba jačanja gradova, cijelom Europom se grade monumentalna zdanja, prije svega ona crkvena. Prema Georgesu Dubyu, kroz takva se zdanja očituje jačanje biskupa. Zbog toga je u našem slučaju najzanimljiviji primjer biskupa Timoteja II., koji ima najviše problema s kanonicima, ali najviše i radi na obnovi stolne crkve. Ali to nas ne bi trebalo iznenaditi, sama obnova stolne crkve osim simboličkog značenja, može se i promatrati kao financijsko jačanje biskupije.

Bez obzira na manjak relevantne literature, a i samih izvora, jedan kompleksan odnos između biskupa i kaptola, biskupa i kralja, te biskupa i pape može biti uočen. Kroz jednu širu analizu to jest uključivanjem više biskupa, jasnije bi se moglo uočiti kakav je bio odnos između biskupa i kaptola.

IZVORI

- Smičiklas, Tadija, *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, sv. III. – VII., 1905., Zagreb
 Tkalčić, Ivan Krstitelj, *Monumenta historica episcopatus Zagrabienensis*, sv. I., 1873.-1874., Zagreb
 Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, 2003., Split

LITERATURA

- Deanović, Ana, *Zagrebačka katedrala*, 1988., Zagreb
 Duby, Georges, *Vrijeme katedrale: umjetnost i društvo 980.-1420.*, 2006., Zagreb
 Gulin, Ante, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli: loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, 2001., Zagreb
 Klaić, Nada, *Povijest Zagreba*, 1982., Zagreb
 Margetić, Lujo, *Hrvatska i crkva u srednjem vijeku. Pravnopovijesne i povijesne studije*, 2000., Rijeka
 Mirošević, Franko (ur.), *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, 1996., Zagreb

Anita Jambrek, Silvija Lipovac and Marija Sabolić:

Summary

The authors of this article tried to analyze the relationship between the bishops and the Kaptol in the Zagreb diocese. Due to lack of sources and scarcity of literature, we have limited ourselves to three bishops: Stjepan II, Filip I and Timotej II. By analyzing the sources we may notice a change in the relationship between the bishops and the Kaptol (Chapter), especially after the Tatar invasion in 1242. Special attention is given to the attitude of bishop towards the cathedral, and, due to a lack of sources we are relying on foreign sources and are trying to put the cathedral into a wider European context.